

Publikacja / Publication	Pięć lat pontyfikatu z końca świata, Lis Marek
Adres publikacji w Repozytorium URL / Publication address in Repository	https://repo.uni.opole.pl/info/article/UO3d7a88328fa14f88940a2807b1c2de66/
Data opublikowania w Repozytorium / Deposited in Repository on	27 cze 2018
Cytuj tę wersję / Cite this version	Lis Marek: Pięć lat pontyfikatu z końca świata, W: Mosty, nie mury. 5 lat pontyfikatu Franciszka / Lis Marek (red.), Opolska Biblioteka Teologiczna, vol. 162, 2018, Uniwersytet Opolski, ISBN 978-83-65860-16-3, s. 7-15

W p r o w a d z e n i e

KS. MAREK LIS

Pięć lat pontyfikatu z końca świata

Wieczorem 13 marca 2013 r. z balkonu rzymskiej Bazyliki Świętego Piotra zabrzmiały pierwsze publiczne słowa biskupa Rzymu wybranego po niespodziewanej, ogłoszonej miesiąc wcześniej, decyzji papieża Benedykta XVI:

„Bracia i Siostry, dobry wieczór!

Wiecie, że konklawe miało za zadanie dać Rzymowi biskupa. Zdaje się, że moi bracia kardynałowie poszli go szukać niemal na końcu świata..., ale teraz jesteście tutaj... Dziękuję wam za przyjęcie. Wspólnota diecezjalna Rzymu ma swojego biskupa, dziękuję! Przede wszystkim chciałbym pomodlić się za naszego Biskupa Seniora Benedykta XVI. Pomódlmy się za niego wszyscy razem, aby Pan mu błogosławił, a Matka Boża go strzegła. [...]

A teraz chciałbym udzielić błogosławieństwa, ale najpierw mam do was prośbę: zanim Biskup pobłogosławi lud, proszę was, byście pomodlili się do Pana, by pobłogosławił mnie: o modlitwę ludu proszącego o błogosławieństwo dla swojego biskupa. Niech ta wasza modlitwa za mnie będzie w milczeniu”¹.

To pierwsze przemówienie Franciszka mogło przypomnieć słowa, które wieczorem 16 października 1978 r. wygłosił św. Jan Paweł II:

„Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus.

Najdrożsi Bracia i Siostry,

jesteśmy wciąż zasmuceni po śmierci naszego ukochanego papieża Jana Pawła I. I oto najdosłowniejsi kardynałowie wezwali nowego biskupa Rzymu. Wezwali go z dalekiego kraju... dalekiego, ale przecież tak bliskiego za sprawą wspólnoty wiary i tradycji chrześcijańskiej. Obawiałem się przyjąć ten wybór, ale uczyniłem to w duchu posłuszeństwa naszemu Panu Jezusowi Chrystusowi i w całkowitym zaufaniu Jego Matce, Najświętszej Pani.

¹ FRANCISZEK, papież, *Pierwsze pozdrowienia. Słowa Ojca Świętego Franciszka, Czentralna loggia Bazyliki Watykańskiej, Środa, 13 marzec 2013*, w2.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/ march/ documents/papa-francesco_20130313_benedizione-urbi-et-orbi.html [dostęp: 7.03.2018].

Nie wiem, czy potrafię dobrze się wysłowić w waszym... naszym języku włoskim. Jeśli się pomylę, poprawcie mnie. W ten sposób jestem przed wami wszystkimi, aby wyznaczyć naszą wspólną wiarę, naszą nadzieję, naszą ufność pokładaną w Maryi, Matce Chrystusa i Kościoła, także by rozpocząć na nowo tę drogę historii Kościoła, z pomocą Boga i ludzi”².

Choć inne było przywitanie – po raz pierwszy usłyszeliśmy Franciszkowe „buonase-ra” – obaj papieże odwoływali się do podobnych doświadczeń, gdy wspominali swych poprzedników, o opiekę zwracali się do Maryi i podkreślali daleką drogę, jaką przywiodła ich do Rzymu. Jan Paweł II świadom był, że konklawe wezwało go „z dalekiego kraju”, zaś Franciszek, że kardynałowie znaleźli go „niemal na końcu świata”.

Pierwszy taki papież

O ile pontyfikat Jana Pawła II od samego początku wydawał się niezwykle na tle poprzedników – po sędziwych papieżach czasów powojennych wybrany został kardynał mający zaledwie 58 lat³, intrygujący pochodzeniem (pierwszy od 455 lat papież spoza Italii, w dodatku z kraju zza „żelaznej kurtyny”), mało hieratyczny w swoim zachowaniu (wysportowany, unikający od początku sztywnych watykańskich procedur) – o tyle u Franciszka można wskazać kolejne nowości. To pierwszy Latynos (i Amerykanin) na Stolicy Piotrowej. Pierwszy papież jezuita. Pierwszy biskup Rzymu, który przybrał imię biedaczyny z Asyżu. Pierwszy od stuleci papież, wybrany za życia swojego poprzednika. Pierwszy, który publicznie prosi zebranych (głównie świeckich) o błogosławieństwo. Pierwszy, który uczestniczy w obchodach rocznicy Reformacji. Pierwszy, który...

Zapewne lista „pierwszych” dokonań papieża Franciszka może być dłuższa. Przecież nawet pobieżne spojrzenie na dzieje papieży ostatniego stulecia pokazuje, że 5 lat pontyfikatu to może dopiero początek: Jan Paweł II pełnił urząd papieski 26 lat, Pius XII – 19 lat, Pius XI – 17 lat, Paweł VI – 15 lat, Benedykt XV i Benedykt XVI – 8 lat. Znacząco krótszy był niespełna 5-letni – a rewolucyjny! – pontyfikat Jana XXIII i zaledwie miesięczny Jana Pawła I.

Pięć lat to jednak okres wystarczająco długi, by podjąć się pierwszych podsumowań aktywnego, jak się okazuje, pontyfikatu. Obok zwyczajnego nauczania (m.in. encyklik, katechez, homilii) będącego wyrazem osobowości Franciszka, nie brakuje publikacji, które papieża przybliżają: są to zarówno obszerne wywiady, jakich udzielił papież,

² GIOVANNI PAOLO II, papa, *Primo saluto e prima benedizione ai fedeli, Lunedì, 16 ottobre 1978*, w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781016_primo-saluto.html [dostęp: 7.03.2018].

³ Jan XXIII miesiąc po wyborze ukończył 77 lat, Paweł VI i Jan Paweł I papieżami zostawali mając niemal 66 lat, Pius XII – 63 lata. W ostatnich dwóch stuleciach młodszy w chwili wyboru byli Pius VII (1742–1823, papieżem został w wieku 57 lat) i Pius IX (1792–1878, papież od 1846 r.).

wydawane w formie książkowej⁴, popularne i udokumentowane biografie⁵, jak i podejmowane próby analizy pontyfikatu, częstokroć o charakterze publicystycznym, bez niezbędnego dystansu⁶. Nową formą papieskiej wypowiedzi jest książka, adresowana do dzieci, na pytania których odpowiada papież⁷!

Podobnie jak Jan Paweł II, również Franciszek u początku pontyfikatu doczekał się biograficznych filmów fabularnych, które w świecie posługującym się audiowizualnością przejęły dawne funkcje literatury: opowiadania i wyjaśniania świata. Ale to Franciszek jest pierwszym papieżem, który wystąpił w filmie fabularnym! W familijnym argentyńskim obrazie *Tam, gdzie mieszka Bóg* (*Beyond the Sun*, reż. Graciela Rodriguez Gilio, Charlie Mainardi, 2017) zachęca dzieci: „Jezus szuka cię i czeka na ciebie. [...] Znajdź go. Odważ się, to zrobić”. Watykańska premiera miała miejsce 20 września 2017 r.⁸, w Polsce film ma wejść na ekrany 20 kwietnia 2018 r. Warto dodać, że to Jan Paweł II jest pierwszym w dziejach papieżem, który za swego życia stał się bohaterem filmów fabularnych. Był to najpierw obraz *Z dalekiego kraju* (*From a Far Country: Pope John Paul II*) Krzysztofa Zanussiego (1981), a potem *Papież Jan Paweł II* (*Pope John Paul II*, reż. Herbert Wise, 1984⁹), opowiadające o życiu Karola Wojtyły aż do początku pontyfikatu. Realizowane pod koniec życia Jana Pawła II (i po jego śmierci) filmy obejmują, co zrozumiale, domkniętą już biografię: *Karol. Człowiek, który został papieżem* (*Karol, un uomo diventato Papa*, reż. Giacomo Battiatto, 2005), *Jan Paweł II* (*Pope John Paul II*, reż. John Kent Harrison, 2005), *Jan Paweł II. Nie lękajcie się* (*Have No Fear. The Life of*

⁴ Zob. np. A. SPADARO, *Serce wielkie i otwarte na Boga. Rozmowa z Papieżem Franciszkiem z objaśnieniami i komentarzami jezuitów*, Kraków 2013; FRANCISZEK, papież, D. WOLTON, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o Kościele i świecie*, Kraków 2018. Podobnych wywiadów, które ukazywały się w formie książki, udzielali papieżu wcześniej: Paweł VI rozmawiał z Jeanem Guittinem, Jan Paweł II z André Frossardem, Benedykt XVI z Peterem Seewaldem.

⁵ Już w roku wyboru ukazały się m.in. T.J. CRAUGHWELL *Papież z dalekiego kraju: biografia papieża Franciszka*, Kraków 2013; A. GASPARI, *Cyklon o imieniu Franciszek: papież, który przybył z końca świata*, Częstochowa 2013; R. SALA, *Franciszek: papież z końca świata*, Częstochowa 2013; A. NOŻYŃSKA-DEMIANIUK, *Franciszek: opowieść o papieżu z końca świata*, Poznań 2013; A. TORNIELLI, *Franciszek – Jorge Mario Bergoglio: biografia papieża*, Kielce 2013; najnowszą biografię wydał M. BORGHESI, *Jorge Mario Bergoglio. Una biografia intellettuale*, Milano 2017.

⁶ A. IVEREIGH, *Prorok. Biografia Franciszka, papieża radykalnego*, Bytom 2015; T.P. TERLIKOWSKI, *Operacja Franciszek: sześć medialnych mitów na temat papieża*, Warszawa 2014. Dużą dawkę podejrzliwości wobec papieża prezentuje A. SOCCI, *Czy to naprawdę Franciszek? Kościół w czasach zamętu*, Kraków 2015.

⁷ FRANCISZEK, papież, *Dzieci piszą listy, Papież Franciszek odpowiada*, oprac. A. SPADARO, Kraków 2016.

⁸ N. VIVARELLI, 'Beyond the Sun,' in *Which Pope Francis Plays Himself, Gets Vatican Premiere*, variety.com/2017/film/news/film-in-which-pope-francis-plays-himself-premiers-at-vatican-exclusive-1202563478/ [dostęp: 13.03.2018]

⁹ Już w tym filmie pojawia się motyw butów i skarpetek przyszłego papieża, niedostosowanych do watykańskiego protokołu. Słynne zużyte czarne buty Franciszka to *nihil novi*!

Pope John Paul II, reż. Jeff Bleckner, 2005), *Papież, który pozostał człowiekiem* (Karol – *Un Papa rimasto uomo*, reż. Giacomo Battiato, 2006)¹⁰.

Pierwszy biograficzny film o papieżu z Argentyny trafił na ekrany (także w Polsce) półtora roku po jego wyborze: to hiszpańsko-argentyńsko-włoska koprodukcja *Franciszek* (*Francisco – El Padre Jorge*, reż. Beda Docampo Feijóo, 2015), kolejny był włoski film telewizyjny *Chiamatemi Francesco – Il Papa della gente* (reż. Daniele Luchetti, 2015). Dotąd nie potwierdziły się zapowiedzi o planowanym rzekomo przez Netflix serialu *The Pope*. Realizowane są również filmy dokumentalne, m.in. na rok 2018 zapowiadany jest *Pope Francis: A Man of His Word* Wima Wendersa. Co ciekawe, nie powstał żaden biograficzny film, ukazujący życie przyszłego Benedykta XVI – Josepha Ratzingera!

Papież i Kościół?

Pontyfikat Franciszka rozpoczął się jednak w czasach, gdy codziennością stały się nowe technologie. Emblematyczne są fotografie, ukazujące ludzi wypełniających *Via della Conciliazione* i plac Świętego Piotra w chwili ogłoszenia decyzji konklawe: na zdjęciach z marca 2013 r. nad głowami dziesiątek tysięcy ludzi rozbłyskują ekrany smartfonów, których jeszcze w roku 2005 tam nie było (pierwszy smartfon miał swoją premierę w czerwcu 2007 r.). Co prawda to papież Benedykt XVI wskazał w Orędziu na Światowy Dzień Komunikacji Społecznej w 2010 r., że „Kościół jest wezwany do pełnienia «diakonii kultury» na dzisiejszym «kontynencie cyfrowym»”¹¹ i podjął wyzwanie obecności w mediach społecznościowych (12 grudnia 2012 r. zamieścił wpis na profilu @Pontifex na Twitterze), ale to Franciszek kontynuuje to dzieło wychodzenia na peryferie, na zupełnie nowe obszary obecności i istnienia Kościoła. To już nie tylko potrzeba istnienia w przestrzeni internetu oraz mediów społecznościowych, jak to diagnozował ks. Józef Kloch¹², ale uznanie, że być może na naszych oczach rodzi się *iKościół*¹³, dostępny dla zupełnie nowych ludzi z *iPokolenia* wyposażonego w iPhone’y?

Papież – być może dlatego, że sam pochodzi z „końca świata” – często mówi o konieczności wychodzenia na peryferie. Tę myśl, będącą zadaniem, podjął m.in. kard.

¹⁰ Zob. A. GARBICZ, M. LIS, *Filmowe portrety pontyfikatu: Jan Paweł II w 100 odsłonach*, Katowice 2007, s. 9–28.

¹¹ BENEDYKT XVI, papież, *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa. Orędzie na 44. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 2010, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. (2010) nr 3/4, s. 6.

¹² J. KLOCH, *Kościół w Polsce wobec WEB 2.0*, Kielce 2013.

¹³ W polszczyźnie – jeśli wierzyć wyszukiwarce google.pl [dostęp: 9.03.20198] termin *iKościół* nie istnieje. Opisuje on jednak rzeczywistość, która musi stać się odpowiedzią na pojawienie się nowego *iPokolenia*, będącego wciąż online. Zob. J. TWENGE, *iGen. Why Today’s Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy – and Completely Unprepared for Adulthood – and What That Means for the Rest of Us*, New York 2017.

Antonio Tagle, gdy 18 stycznia 2015 r., na zakończenie papieskiej pielgrzymki na Filipiny, zwrócił się do Franciszka:

„Filipińczycy nie chcą jechać z Tobą do Rzymu, ale na peryferie. Chcemy iść z Tobą do slumsów, cel więziennych, szpitali, świata polityki, finansów, sztuki, nauki, kultury, edukacji i komunikacji społecznej. Pójdziemy do tych wszystkich miejsc z Tobą, aby nieść światło Chrystusa”¹⁴.

Świat komunikacji społecznej i nowych mediów to „peryferie”, przestrzenie, gdzie każdego dnia przebywają miliardy ludzi, pracując, komunikując się, szukając rozrywki. Na cyfrowym kontynencie – podobnie jak na niegdyś na nowo odkrywanych kontynentach – nie może brakować Dobrej Nowiny. Papież Franciszek zdaje sobie z tego sprawę, o czym świadczą nie tylko jego *Orędzia na Dni Komunikacji Społecznej*¹⁵, ale i sposób mówienia, zwłaszcza do młodych. W *Orędziu na Światowe Dni Młodzieży 2017* papież pyta m.in.,

„[...] w jaki sposób «zapisujecie» w waszej pamięci wydarzenia, doświadczenia swojego życia? Co robicie z faktami i obrazami wyrytymi w waszych wspomnieniach? Niektórzy, zwłaszcza zranieni przez okoliczności życiowe, chcieliby «zresetować» swoją przeszłość, aby skorzystać z prawa do zapomnienia. [...] Nasze wspomnienia nie powinny jednak pozostawać nagromadzone, jak w pamięci twardego dysku. Nie można też wszystkiego zapisać w wirtualnej «chmurze»”¹⁶.

Twardy dysk, reset, wirtualna chmura (*cloud*) – to przecież terminy z zakresu codziennie stosowanych technologii, bliskie pokoleniu *cyfrowych tubylców*, choć używane przez *cyfrowego imigranta*¹⁷, jakim jest przeszło 80-letni papież! Zwracając się do młodych w Limie, podczas pielgrzymki do Peru w styczniu 2018 r., Ojciec św. użył jeszcze innego określenia:

¹⁴ Kard. Tagle do Papieża na zakończenie Mszy: *Filipińczycy chcą iść z tobą na peryferie*, pl.radiovaticana.va/articolo.asp?c=844194 [dostęp: 18.01.2015].

¹⁵ W książce autorzy posługują się sformułowaniem, będącym właściwym tłumaczeniem „Giornata mondiale delle comunicazioni sociali”, wbrew utrwalonemu błędnie określeniu „Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu”, zob. M. Lis, *Papieskie Orędzia na Światowe Dni Komunikacji Społecznej po polsku: kwestie wierności przekładu*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” (2016) nr 1, s. 179–187.

¹⁶ FRANCISZEK, papież, *Orędzie Franciszka na ŚDM 2017: sprawiacie waszym życiem, by świat był lepszy*, niedziela.pl/artukul/27804/Oredzie-Franciszka-na-SDM-2017 [dostęp: 9.03.2018].

¹⁷ Zob. M. PRENSKY, *Digital Natives, Digital Immigrants*, „On the Horizon” 9 (2001) No. 5, cyt. za www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf [dostęp: 25.10.2017].

„Są zdjęcia, które są bardzo ładne, ale wszystkie są fałszywe i pozwólcie, że wam powiem, iż serca nie można fotoszopować, bo tam idzie o prawdziwą miłość, tam stawką jest szczęście”¹⁸.

Kilka dni wcześniej, spotykając się z chilijską młodzieżą w Maipú, porównywał rzeczywistość podłączenia do sieci – młody człowiek „musi być ciągle podłączony do internetu, mieć naładowaną baterię swojej komórki” – do wiary, będącej połączeniem z Jezusem, a wskazując przykład św. Alberta Hurtado, mówił: „Password Hurtado był bardzo prosty – jeżeli chcecie, zapiszcie go w swoich komórkach. Pytał się zawsze: «Co zrobiłby Chrystus na moim miejscu?»”¹⁹.

Komórka, password, twardy dysk, reset, wirtualna chmura, fotoszopowanie... te słowa z języka użytkowników nowych technologii wypowiediane przez Franciszka brzmią w jego ustach równie naturalnie, jak naturalne są jego gesty, tworzące przejmujący język symboli: owca niesiona na ramionach i powtarzane słowa o ewangelizatorach, mających mieć „zapach owiec”²⁰, czy też Wielkoczwartkowe pochylanie się nad więźniami, kobietami i mężczyznami różnych języków i religii, by obmyć ich stopy.

Nie ulega wątpliwości: ten papież odważnie, bezkompromisowo, idzie na peryferie: kontynuuje podróże apostołskie (choć wciąż nie odwiedził swojej ojczyzny), przełamuje bariery i buduje mosty w miejscach nieoczekiwanych. Wywołuje to wielokrotnie obawy i niezrozumienie, ale czyż siewca z ewangelicznej przypowieści nie rzucał hojnie ziarna nie tylko na przygotowaną uprawną glebę, lecz również na drogę, miejsca skaliste i między ciernie (zob. Mt 13,1–9)? Nauczanie Franciszka porusza, wywołuje sprzeciw lub zachwyt, do czego nieraz przyczyniają się media²¹, a te podziały idą w poprzek przynależności wyznaniowej czy przekonań politycznych. Warto jednak przypomnieć, że również Jan Paweł II był dla wielu trudny do akceptacji. Podkreślał to m.in. Luigi Accattoli, którego książka, wydana w 20-lecie pontyfikatu, wskazuje zauważalne przeciwieństwa (kon-

¹⁸ FRANCISZEK, papież, *Papież do młodych: Jezus jest po waszej stronie – nie traćcie nadziei!*, ekai.pl/papiez-do-młodych-peruwianczykow-jezus- jest-po-waszej- stronie-nie-tracicie-nadziei/ [dostęp: 9.03.2018].

¹⁹ FRANCISZEK, papież, *Papież do młodych: bądźcie protagonistami, postępujcie tak jak Jezus*, pl.radiovaticana.va/news/2018/01/18/papież_do_młodych_bądźcie_protagonistami,_postępujcie_tak_j/1359406 [dostęp: 9.03.2018].

²⁰ Zob. FRANCISZEK, papież, *Evangelii gaudium*, nr 24.

²¹ Często wypowiedzi Franciszka są wyrwane z kontekstu. Z mediów trudno się np. dowiedzieć, że cytowana fragmentarycznie wypowiedź papieża, w której sprzeciwiał się lobbingowi, odsyła do *Katechizmu*: „Jeśli ktoś jest homoseksualistą, a poszukuje Pana Boga, i ma dobrą wolę, kimże ja jestem, aby go osądzać? *Katechizm Kościoła katolickiego* wyjaśnia to bardzo pięknie, że tych osób nie należy z tego powodu marginalizować, powinny być włączone do społeczeństwa”, *Konferencja prasowa Ojca Świętego podczas lotu powrotnego* (28.07.2013), w2.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-conferenza-stampa.html [dostęp: 16.03.2018], zob. także *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, nr 2357–2359.

serwatysta – reformator itd.), charakteryzujące tamten pontyfikat²², który rozpoczął się wołaniem „Otwórzcie drzwi Chrystusowi!”. Franciszek także woła, aby dla każdego otwarte były drzwi Kościoła, by budować mosty, a nie wznosić dzielące ludzi mury.

* * *

Niniejszy tom jest owocem refleksji opolskiego środowiska teologów nad postacią papieża Franciszka, jego eklezjologią, troską o jedność, wierność kulturze spotkania, nad troską o otwieranie drzwi Kościoła, dokonujące się m.in. przez podkreślenie znaczenia miłosierdzia. Nie sposób nie dostrzec nowości, jaką jest sięganie w praktyce duszpasterskiej po nowe technologie komunikacji, ani pominąć kontrowersji, jakie wzbudza obecny pontyfikat. Nasze spojrzenia nie wyczerpują wszystkich możliwych tematów, choćby sygnalizowanych przez najważniejsze papieskie dokumenty (np. ekologii, o której mówi *Laudato si*) ani form zaangażowania (np. w sprawie kruchego światowego pokoju). To jeszcze nie czas na szersze podsumowania, lecz próba lepszego zrozumienia papieża z „końca świata”, na którego – jak się okazuje – miał wpływ m.in. jego zakonny współbrat, pochodzący ze Śląska o. Erich Przywara.

Pierwszy rozdział książki, autorstwa bp. Andrzeja Czai, analizuje Franciszkową teologiczną wizję Kościoła, w której dominują tematy zbawczej misji i wewnętrznej odnowy, a nawet reformy Kościoła we współczesnym świecie. Wizja ta oparta jest na udzielaniu się Boga człowiekowi i głębokiej analizie sytuacji współczesnego człowieka. Ojciec św. zmagą się o Kościół radykalnego powrotu do Ewangelii, o Kościół, który nie jest wpatrzony w siebie i obronę przywilejów, lecz gorliwie służy zbawieniu wszystkich ludzi.

Rozdział drugi ukazuje istotny aspekt pontyfikatu, jakim jest posługiwanie na rzecz jedności Kościoła. Ksiądz Zygfryd Glaeser wykazuje, że w ekumenicznych wypowiedziach, gestach i działaniach biskupa Rzymu można dostrzec pewną ewolucję ekumenicznej „metodologii”. Franciszek kładzie bowiem nacisk na konieczność całościowego przyjmowania Ewangelii i na zawierzenie Duchowi Świętemu, który niczym huragan obala mury podziału, przemienia serca i doprowadza do niespodziewanych rozwiązań. Papież wzywa więc do zmiany relacji pomiędzy chrześcijanami przez eliminowanie w sobie wrogości wobec tego, co odmienne i wskazuje na potrzebę uzdrowienia pamięci, tak aby negatywne wydarzenia z przeszłości nie kładły się cieniem na teraźniejszość i przyszłość. Wezwanie do tego, aby wsłuchiwać się w to, co inni mają do powiedzenia i by budować przyjaźń dotyczy nie tylko chrześcijańskiej rodziny, ale stosunków międzyludzkich w ogóle.

²² L. ACCATTOLI, *Karol Wojtyła: człowiek końca tysiąclecia*, Wrocław 1999.

Ksiądz Kazimierz Wolsza analizuje w kolejnym rozdziale powracającą wielokrotnie w nauczaniu Franciszka ideę kultury spotkania, odwołując się do doświadczenia światowej sieci szkół *Scholas Occurrentes* oraz filozofii spotkania (dialogu). Na kulturę spotkania składają się postawy prowadzące do spotkania (takie jak: poszanowanie godności, wspólnota wartości, empatia, właściwy język) oraz postawy uwarunkowane przeżyciem spotkania (spotkań), owoce spotkania (integracja, harmonia, solidarność i wspólnota). Doświadczenie wspólnoty, w której nie ma konfliktu między indywidualnym dobrem osoby a dobrem wspólnotowym, pomaga lepiej dostrzegać godność każdej osoby i realizować postawy składające się na kulturę spotkania, której filarami są dwie zasady: budować mosty, a nie mury oraz dążyć do harmonii, a nie jednorodności.

W rozdziale czwartym ks. Stanisław Rabiej stawia pytanie o stan społecznej gotowości w Kościele do rzeczywistej inkluzji społecznej gwarantowanej wieloma inicjatywami inspirowanymi przez papieża. Franciszek, wpisując się swoim nauczaniem i postawą w nurt pedagogii inkluzji, zachęca wierzących do wyjścia poza mury Kościoła na spotkanie ze światem i jego potrzebami i podkreśla, że wiara w Chrystusa nie może ograniczyć się do wymiaru wertykalnego, lecz sprawdzianem jej autentyczności jest zaangażowanie w dzieło „czynienia świata bardziej ludzkim”. W miejsce „kultury wykluczenia”, degradującej współczesną zglobalizowaną cywilizację, papież proponuje „kulturę spotkania” i przypomina, że prawo do rozwoju dotyczy każdego człowieka i wszystkich ludzi w całościowej perspektywie.

Pontyfikat Franciszka od początku naznaczony jest troską o przybliżenie współczesnemu światu prawdy o Bogu bogatym w miłosierdzie oraz o podjęcie życia na miarę miłosierdzia, jakie od Boga otrzymujemy. W piątym rozdziale ks. Krystian Muszalik podejmuje refleksję nad papieskim nauczaniem dotyczącym miłosierdzia, które w sposób szczególnie było zasadniczą treścią papieskich wystąpień w czasie Nadzwyczajnego Roku Miłosierdzia (8.12.2015–20.11.2016). Analiza papieskiego nauczania koncentruje się na pięciu głównych tematach: współczesnemu światu przybliżyć orędzie o Bożym miłosierdziu, odkrywać oblicze miłosiernego Boga, żyć darem Bożego miłosierdzia, odnaleźć wyzwalającą moc Bożego miłosierdzia oraz zawierzyć Maryi Matce Miłosierdzia.

Szósty rozdział dotyczy najbardziej chyba zauważalnego wymiaru posługi i nauczania papieża, jakim jest sprawowanie liturgii, dostępne również dzięki mediom. Medialne przekazy kształtują opinie zarówno osób wierzących, jak i odległych od Kościoła, dotyczące m.in. stylu, w jakim Franciszek celebrował liturgię. Ksiądz Erwin Mateja poddaje analizie wypowiedzi papieża na temat znaczenia liturgii w życiu Kościoła i przygląda się, w jaki sposób sam przewodniczył celebrowaniom. Widać u Franciszka głęboką znajomość dokumentów Kościoła o liturgii Eucharystii oraz bogate doświadczenie duszpasterskie, co pozwala mu na sformułowanie krytycznych ocen wobec niewłaściwych sposobów celebrowania.

Piotr Wajs w siódmym rozdziale zwraca uwagę na nowy aspekt pontyfikatu papieża Franciszka, jakim jest komunikacja za pomocą mediów społecznościowych, które są jednym z ważnych czynników kształtujących poglądy i postawy. Benedykt XVI mówił w 2010 r. wprost o „cyfrowym kontynencie”, na którym obecnie postać i nauczanie papieża przybliżają m.in. konta @Pontifex na Twitterze i @franciscus na Instagramie, gromadzących ponad 50 milionów osób oczekujących na słowa Ojca Świętego.

W podsumowującym książkę rozdziale ks. Konrad Glombik podkreśla, że nauczanie i styl posługi papieża Franciszka od samego początku wyraźnie różnią się od znanych nam z pontyfikatów Jana Pawła II i Benedykta XVI, jak też rodzą rozbieżne opinie i wywołują nieraz gorące dyskusje i polemiki. Analiza trzech wybranych zagadnień specyficznych dla nauczania papieża Franciszka (migracje; problem osób rozwiedzionych i żyjących w związkach niesakramentalnych; wizja Kościoła jako ludu Bożego) wskazuje, że kontrowersyjna jest raczej recepcja jego nauczania niż treści, które głosi. Owszem, Franciszek kładzie nowe akcenty, sięgając do poszczególnych zagadnień nauki Kościoła, które u osób przyzwyczajonych do utrwalonych rozwiązań i poglądów, mogą budzić niepokoje i wydawać się kontrowersyjne, lecz przecież wątpliwości, spory i polemiki stanowią nieunikniony element dążenia do poznania prawdy i nieodzowny elementem refleksji teologicznej.